

ANNALES UNIVERSITATIS APULENSIS

Seria SOCIOLOGIE

3/2003

COLEGIUL DE REDACȚIE

Responsabil serie: Prof. univ. dr. MIRCEA AGABRIAN
Responsabil număr: Prof. univ. dr. MIRCEA AGABRIAN
Membri Lect. univ. drd. LUCIAN MARINA
Redactor Lect. univ. drd. VLAD MILLEA

Coperta MARIUS HERLEA

Responsabilitatea pentru conținutul și calitatea articolelor revine în întregime autorilor

Copyright © 2003, Univ. „1 Decembrie 1918”

RO-2500 ALBA IULIA

Str. Nicolae Iorga, nr. 13

Tel.: +40-58-811512; Fax: +40-58-812630

E-mail: auah@uab.ro

Tiparul executat la Imprimeria Universității „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

ISSN 1582-5566

SUMAR

- Considerații privind evoluția natalității și fertilității în România..... 3**
Prof. univ. dr. Traian Rotariu, Univ. Babeș-Bolyai, Cluj Napoca
- Locul și semnificația valorilor în viața socială..... 11**
Prof. univ. dr. Petru Iluț, Univ. "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca
- Cultura organizațională și schimbarea..... 15**
Prof. univ. dr. Silviu Copenescu, Univ. Transilvania, Brașov
- „Metode combinate” de cercetare a socialului: date cantitative și calitative 21**
Prof. univ. dr. Mircea Agabrian, Univ. „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia
- Regresia natalității în orașul Petroșani..... 29**
Conf. univ. dr. Vasile Ciocodeică, Univ. din Petroșani
Psihosociolog Maria Sîrbu – Popa, Univ. din Petroșani
- Globalizare și conflict..... 35**
Conf. univ. dr. Tiberiu Gagyî, Univ. din Petroșani
- Perspectiva lui Pierre Francastel asupra sociologiei artei..... 39**
Lect. univ. dr. Rodica Maria Iacobescu, Univ. „Ștefan cel Mare”, Suceava
- Consecințe sociale ale procesului de globalizare..... 43**
Lect. univ. dr. Daniela Ștefănescu, Univ. „Petru Maior”, Târgu Mureș
- O sărbătoare cu tentă dendrolatrică..... 49**
Lect. univ. Daniela Sorea, Univ. Transilvania, Brașov
- Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în comunitățile urbane.**
- Investigații în blocul 280 – Alba Iulia..... 53**
Lect. univ. dr. Mihai Pascaru, Univ. „1 Decembrie 1918” Alba Iulia
Student Adina Dobrea, Univ. „1 Decembrie 1918” Alba Iulia
- Raportul dintre elite și democrație. Elitismul clasic și elitismul democratic... 61**
Lect. univ. drd. Codrina Șandru, Univ. “Transilvania”, Brașov
- Victimizarea femeii. O lectură a discursului publicitar..... 69**
Lect. univ. drd. Alina Coman, Univ. Transilvania, Brașov
- Modele explicative analitice ale îmbătrânirii la pensionari..... 75**
Lect. univ. drd. Lucian Marina, Univ. “1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

Aplicații moderne în studiul leadershipului.....	83
Lect. univ. drd. Gheorghe V. Pățan Univ. „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia	
Status de proveniență și model cultural familial.....	85
Lect. univ. drd. Vlad Millea, Univ. „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia	
Lect. univ. drd. Lucian Marina, Univ. „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia	
O procedură de calibrare a comunicării politice în funcție de discriminările agendei publicului.....	93
Asist. univ. drd. Claudiu Coman Univ. Transilvania, Brașov	
Cadru did. asoc. Luiza Tămășanu, Univ. Transilvania, Brașov	
Cercetarea identității din perspectivă sociologică.....	101
Asist. univ. Florentina Scârmeți, Univ. “Transilvania”, Brașov	
Note distinctive ale încrederii în instituții în mediul rural.....	107
Asist. univ. drd. Călina Ana Buțiu, Univ. „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia	
La lucha contra la exclusión social a traves de la investigación evaluativa.....	113
Dolores Redondo Toronjo, Observatorio Local de Empleo, Universidad de Huelva (España)	
Blanca Miedes Ugarte, Observatorio Local de Empleo, Universidad de Huelva	
Aspecte predictive ale selecției psihologice în valorificarea resursei umane.....	121
Psiholog principal Claudia Daniliuc, Secția de Psihologie	
Psiholog Sorin Ioan Roșu, Secția de Psihologie	

MODELE EXPLICATIVE ANALITICE ALE ÎMBĂTRÂNIRII LA PENSIONARI

Lect. univ. drd. Lucian Marina, Univ. "1 Decembrie 1918", Alba Iulia

La retraite marque symbolique, dans les sociétés contemporaines, l'entrée dans le vieillesse. L'âge chronologique établie de législation nationale constitue la cause superficielle de la retraite. L'âge fonctionnel peut être en discordance avec l'identité impuë de retraite et de l'âge chronologique. En ce situation le vieillissement aux retraités a besoin, sociologique, des modèles explicatifs complexes. En ce cas-là, on a formulé avec l'aide des données d'une enquête en département Alba, une typologie du retraités et un modèle explicatif du vieillissement et du stratification sociale.

Pensionarea este la fel ca și bătrânețea o stare socială. În timp, societățile tind să producă mecanisme de suprapunere simbolică a celor două. Astfel pensionarea ajunge să marcheze simbolic intrarea în bătrânețe. Pierderea unui rol social, acela de "angajat" și dobândirea formală a altuia, cel de "retras" nu este însă cauzată de vreo schimbare fiziologică sau de un "nou sentiment al sinelui", nici măcar de vreo percepție a celorlalți asupra capacităților sau identității persoanei. Vârsta cronologică stabilită prin legislații naționale este cauza formală a pensionării. Vârsta funcțională poate din acest motiv să fie în discordanță cu identitatea impusă de pensionare, aceea de inactiv.

1. Spre un model explicativ al percepției pensionării

Percepția pensionării pare a fi influențată, conform teoriei funcționaliste, de statusul deținut. Definirea intrării în "pensie" obligă considerarea vârstei, alături de alți determinanți, ca un factor de influență în cadrul procesului perceptiv. Vârsta cronologică este însă un predictor foarte bun pentru starea de pensionat, dar în ceea ce privește influența sa asupra calității percepției teoriile sociologice nu se mai pun de acord. Se observă totuși că dezacordurile sunt și reflexia unor universuri de cercetare diferite. Până la urmă cercetătorii sunt aproape unanimi în a spune că devalorizarea celor care se pensionează este un fapt social. Devalorizarea este în strânsă legătură cu valoarea centrală a muncii salariate în societățile industriale contemporane, dar și cu înmulțirea dificultăților funcționale.

Explicarea devalorizării pensionării nu mai este așa de clară dacă se ține cont de apariția ei în două sisteme sociale diferite: socialismul și capitalismul. Abstracție făcând, din punct de vedere sociologic, de schimbarea de regim politic din România de după 1989 vedem cum pensionarea ca și "capăt de linie" este percepută ca un mijloc de a avea venituri sigure după o viață de muncă salariată. Raționalitatea socială a pensionării nu se poate constitui pentru pensionarul român decât plecând de la cuvenita separare dintre o parte de viață unde este muncă cu venituri mici și o parte de viață unde se așteaptă la aproape aceleași venituri, dar fără "muncă". Costul marginal simplu al pensionarului îl îndeamnă să vadă "dincoace" o perioadă de "liniște". Dar este "dincoace" o aceeași percepție? Nu primează datorită îmbătrânirii dezangajarea și marginalizarea? În acest fel am adăugat la ipoteza funcționalistă o ipoteză constructivistă (Ip₂):

Ip₁ : Percepția pensionării este influențată de statusul pensionarului.

Ip₂ : Percepția pensionării este influențată de percepția clasei de vârstă.

Pentru a verifica Ip_1 și Ip_2 am construit progresiv mai multe modele Lisrel utilizând variabile din baza de date ponderată a pensionarilor din județul Alba¹. Dar pentru început am aplicat analiza factorială de corespondență în scopul de a explora universul pensionării și de a construi (atât cât permite AFC) mai multe tipologii.

2. Tipologii de pensionari

Analiza factorială de corespondență este o procedură matematică care ne permite să descriem, prin plasarea pe planuri geometrice, a ansamblului de relații între variabilele de tip categorial (nominale sau ordinale). Originalitatea sa rezidă, între altele, prin posibilitatea de a plasa pe acest plan variabile care nu determină planul. Permite, de asemenea, de a suprapune planurile variabilelor și planurile cazurilor (numite obiecte în analiza de corespondență). Analiza de corespondență este puternic legată de *analiza în componente principale (fără rotație)*, dar se distinge de aceasta prin faptul că se bazează pe distanțe ponderate.

Cea mai celebră utilizare a acestei proceduri îi aparține lui Bourdieu în "*La Distinction*" (1979, p.293-301) unde sunt puse în relație capitalul economic și cultural pe de o parte și gusturile și cunoașterea artistică pe de altă parte. O altă aplicație cunoscută a AFC este în studiile lui Lojkine, Doise și colaboratorii asupra reprezentărilor sociale.

Analiza de corespondență este deci folosită, când avem nevoie să ne reprezentăm ansamblul de relații care există între variabilele de tip nominal sau ordinal. Ea este astfel preferată atunci când se vizează identificarea unor dimensiuni și construcția unor tipologii. Când se dorește sau este cerută analiza mult mai precisă a relațiilor și influențelor dintre categorii și variabile sunt mult mai avantajoase analizele log-liniare și regresie logit sau probit (dacă sunt variabile explicative cantitative).

În funcție de numărul și tipul de variabile calitative incluse în analiză se definesc mai multe tipuri de AFC. Dacă se lucrează cu variabile ordinale construite cu scală Thurstone (cum am procedat în cazul percepției pensionării) și dacă numărul de categorii este mic este preferabilă metoda **HOMALS** în care variabilele sunt tratate ca nominale și se poate mai bine inspecta vizual relațiile dintre categorii. Interpretarea rezultatelor, influențată de tipul de normalizare, se face prin aprecierea gradului de apropiere spațială dintre categoriile variabilelor, care reflectă intensitatea asocierii dintre acestea (cu cât două categorii sunt mai apropiate cu atât asocierii dintre ele este mai mare). Libertatea metodei este considerabilă, tipul de date sau forma relațiilor dintre variabile neintroducând restricții în folosirea ei. *Designul obținerii unei soluții în HOMALS* nu este diferit de cel al analizei clasice ANACOR (doar cu două variabile): se pleacă de la tabelele de contingență și de la profilele marginale pentru a se ajunge prin proceduri puțin mai sofisticate la construcția dimensiunilor. Dacă numărul acestora este de două atunci se poate începe, după verificarea varianței și corelației dintre dimensiuni, construcția modelului de interpretare. Justificarea identității dimensiunilor se face atât grafic, dar și prin inspectarea contribuțiilor dimensiunilor la inerția elementelor. În situația în care nu se poate da o interpretare plauzibilă a dimensiunilor se recomandă reanalizarea variabilelor input și eventual reducerea numărului lor. Programul SPSS permite efectuarea analizelor HOMALS și reconstrucția succesivă a modelului.

Pentru construcția planului analitic am utilizat 5 variabile Thurstone și am procedat la reducerea la trei a numărului de categorii a fiecărei variabile în felul următor:

¹ Cercetarea face parte din programul de investigații a îmbătrânirii expus în numărul anterior al Analelor (2/2002) și are ca suport analitic mai multe eșantioane reprezentative pentru pensionarii din județul Alba.

Tipul 2 *Dumneavoastră personal considerați că oamenii în vârstă sunt în prezent*

- de neprețuit, fiind foarte multă nevoie de ei
- nu chiar așa de neprețuit, uneori fiind o povară pentru ceilalți
- de cele mai multe ori o povară pentru ceilalți

Dumneavoastră personal considerați că la ora actuală, în România

- taxele pentru pensie plătite de cei care muncesc sunt prea mari
- taxele pentru pensie plătite de cei care muncesc sunt potrivite
- taxele pentru pensie plătite de cei care muncesc sunt prea mici

Pentru dumneavoastră personal pensionarea este mai curând

- o perioadă de liniște și odihnă
- o perioadă din viață ca oricare alta, în care nu ești mai liniști ca înainte
- o perioadă din viață cu mai multe necazuri și neodihnă decât înainte

Față de perioada de dinainte de pensionare vă considerați mai curând

- un om de care ceilalți au mai multă nevoie
- un om de care ceilalți au nevoie la fel
- un om de care ceilalți au mai puțină nevoie

După părerea dumneavoastră pensia dvs este

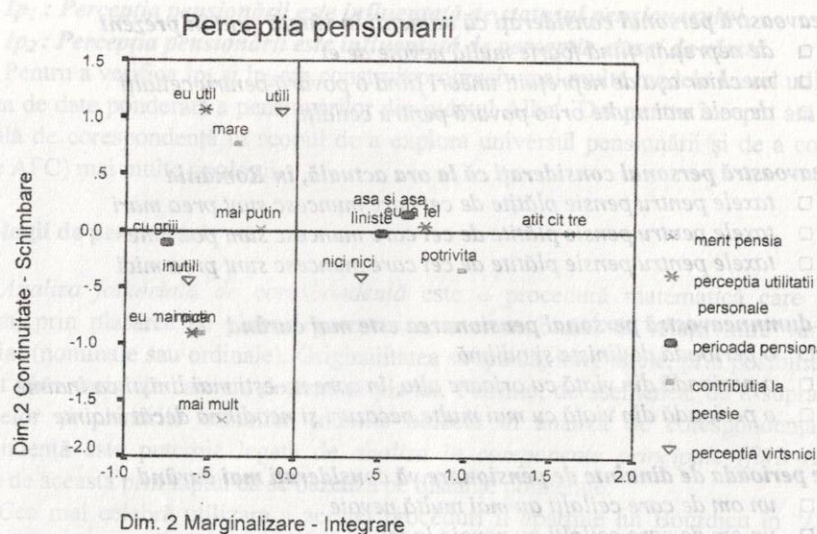
- mai puțin decât trebuia să primiți pentru munca depusă
- atât cât trebuie
- mai mult chiar decât trebuia să primiți pentru munca depusă

Deși în ancheta pilot realizată în iulie 2000 cu studenții mei am utilizat o serie de scale Likert care vizau dimensiunile pensionării, am renunțat la o parte din aceste instrumente în fața a numeroase neînțelegeri prezente la pensionarii din Alba Iulia (la cei din mediul rural am presupus că aceste dificultăți se vor accentua) sesizate prin întrebări adresate operatorilor am preferat să utilizez itemii și limbajul subiecților așa cum a fost surprins printr-o întrebare deschisă special concepută, cu multe sugestii de dialog.

În plus trebuie să adaug că voi prezenta modelul care este consistent teoretic și matematic, nenumăratele încercări prealabile "nepermițând" alte introduceri de variabile.

Planul grafic al relației dintre variabilele de mai sus satisface cerințele teoretice (poate fi interpretat satisfăcător) și cele matematice (relațiile dintre dimensiuni sunt reduse). De precizat că după identificare dimensiunilor ca INTEGRARE –MARGINALIZARE și SCHIMBARE –CONTINUITATE s-a procedat pentru construcția tipologiilor la introducerea pe rând a două sau mai multe variabile din baza de date, variabile care au manifestări calitative, dar și a unora cantitative transformate în categorii (cum ar fi variabila VÂRSTĂ a respondentului sau VENIT al familiei respondentului). Categoriile variabilelor cantitative au permis apariția unor grupări semnificative de indivizi (ponderea grupelor a fost verificată în așa fel încât să nu existe unele prea mari și altele prea mici). Pentru VÂRSTĂ de exemplu grupările 40-59, 60-74, 75 și peste au de altfel interpretări globale foarte clare: tineri pensionari, vârsta a treia și vârsta a patra. Deși sunt numeroase amendamente la clasificările pe baza vârstei cronologice trebuie spus că ea nu a primit în analiză; tipologiile nu sunt construite pe categorii de vârstă, lucru de altfel greu de realizat pe datele noastre cel puțin.

Parcursul de pensionare ar cuprinde astfel 4 etape și 3 faze de tranziție. Teoria lui Cumming și Henry susține că factorul decisiv în derularea ciclului este vârsta cronologică. Datele noastre nu confirmă teoria funcționalistă, iar tipologia pe care o propunem prin analiza de corespondență HOMALS nuanțează vizibil o astfel de viziune universalistă.

Cele două dimensiuni explică satisfăcător variația celor 5 variabile și de asemenea discriminează suficient în raport cu ele. Dimensiunea 1 (marginalizare –integrare) are o importanță mai mare în raport cu dimensiunea 2 (continuitate –schimbare), fapt întărit și denumărul mai mare de variabile care contribuie la inerția dimensiunii (4 în raport cu 3).

Explorarea unor relații prin analiza factorială, departe de a oferi un suport explicativ, are însă argumentul spargerii agregatelor statistice în “fărâme” psihosociale adecvate diversității umane. Tipologiile pe care le propunem au astfel avantaje de cunoaștere, dar și unele dezavantaje datorate, în special, restrângerilor de arie culturală. Prin salvarea scorurilor dimensiunilor s-a aproximat la un grad minim de omogenitate intergrupală ponderea acestor grupe. De asemenea s-a mai aproximat și ponderea tipurilor în total eșantion: 37%, o acoperire satisfăcătoare ce ne sugerează, totodată, diversitatea de “stiluri de pensionare”. În cadrul axei *marginalizare- integrare* o altă aproximare ne conduce spre ipoteza unei partajări aproape egale a marginalizării și integrării. Cantitativ ~50% din pensionari se simt marginalizați sociali, o imagine totuși foarte amestecată care merge de la sentimentul devalorizării totale până, printr-o încercare puternică de compensare, la cultivarea creșterii utilității personale și a grupului de vârstă.

Ca o observație preliminară înainte de prezentarea acestor tipologii “aproximative” trebuie să dezmăluim că planurile factoriale obținute nu pot fi singura lor sursă de construcție, mai ales că este posibilă apariția unor artefacte statistice. În interiorul fiecărei grupări se vor realiza verificări succesive urmărindu-se distribuțiile variabilelor și acolo unde este posibil efectuarea unor calcule de asociere sau regresie.

Tipul 1 („Integrat”)

Pensionarul este fără probleme de integrare și este situat mai curând în categoria de vârstă 40-59 de ani. Pensionarea este, pentru el, o perioadă cu mai puține griji decât înainte, iar la biserică merge destul de rar (de câteva ori pe an). Pot fi atât femei, cât și bărbați (mai probabil însă bărbați), oricum sunt persoane cu pensii de regulă mari. Nu au păreri ferme nici în privința taxelor pentru pensie, înclinând cel mai adesea spre o poziție de medie, de exemplu spun că bătrânii nu sunt chiar așa de neprețuit, uneori fiind o povară pentru ceilalți. Pot avea unele probleme de sănătate, fie și datorită bolii pentru care au fost pensionați (unii). Satisfacția lor de viață este ridicată (mulțumiți, dar rar foarte mulțumiți) fapt motivat printr-o sănătate de obicei bună și/sau venituri satisfăcătoare. Emisiunile lor preferate la TV sunt cele de divertisment și documentarele de diverse tipuri. În general nu sunt mari amatori de deplasări la rude, nici la copii decât foarte rar și mai ales dacă stau în aceeași localitate. În schimb “stau la povești mai lungi cu vecinii sau prietenii” cel puțin o dată pe săptămână, fac cumpărături aproape zilnic, citesc rar cărți sau zicre (o dată pe lună sau chiar mai rar), televizorul nu este o mare atracție pentru ei, dar media ascultă radioul zilnic. Ocazional stau la discuții despre politică cu prietenii sau vecinii, unii dintre ei fiind chiar pasionați de astfel de discuții.

Tipul 2 ("Pensia ca o oază de liniște")

Înțelegerea lor cu copiii, vecinii sau rudele este apreciată ca la "fel ca înainte de pensionare", schimbări neintervenind nici în posibilitatea fizică de a se deplasa la copii sau rude. Unii raportează o îmbunătățire a funcționalității lor motrice față de perioada anterioară și mulți sunt doritori de ieșiri lungi prin localitate (oraș) sau de deplasări la rude, copii. Mai rar ("de câteva ori pe lună") merg la bar sau restaurant. Categoria conține mai mulți bărbați decât femei, și cu venituri familiale mari (în raport cu populația de pe eșantion situate între 4.000.000-5.000.000, adică 200-250\$, foarte puțini cu venituri și mai mari). Sunt pensionari care trăiesc preponderent în mediul urban. Pot fi de vârstă cuprinsă între 40-74 de ani. Se declară ca destul de mulțumiți de viața lor din prezent, însă sunt pesimiști cu privire la viitor. Se uită la televizor destul de des, zilnic, dacă sunt în categoria de vârstă 40-59 de ani. Emisiunile lor preferate sunt cele de muzică populară (de notat că majoritatea pensionarilor urbani sunt născuți la sat). Uneori preferă și filmele, merg săptămânal la cumpărături, citesc puține cărți și mai des ziarul. Nivelul lor de educație este între 8-12 clase. De menționat că nici acest tip nu este așezat exclusiv pe vârsta cronologică, existând pensionari de 80 de ani ce pot fi asimilați categoriei.

Tipul 3 ("Revendicativii")

Revendicativii sunt din toate categoriile de vârstă, majoritari sunt totuși cei de 60-74 de ani ("pensionarii clasici"), nemulțumiți de nivelul pensiei, pe care o consideră ca inferioară contribuției lor. Sunt în majoritate persoane cu 8 clase școală profesională, sau școală profesională, foști muncitori, dar și foști funcționari, maiștri, tehnicieni cu studii liceale sau postliceale. Corelată cu nemulțumirea lor față de pensie, este și satisfacția de viață, în majoritate declarându-se nemulțumiți. Consumul lor mass-media este ridicat din punctul de vedere al frecvenței zilnice: știrile și emisiunile informative de la TV și cele de la radio sunt "digerate" săptămânal. Îndeosebi cei cu studii liceale sau postliceale citesc presa zilnic. Și tot zilnic au loc discuții despre politică. Își vizitează săptămânal copiii sau rudele și declară că nu merg la bar sau restaurant. Cumpărăturile le fac mai rar, de câteva ori pe lună, mai ales că mulți dintre ei au resurse proprii (grădina la casă în urban sau teren agricol la țară).

Tipul 4 ("Utilii")

Aflați într-un început (autoapreciat) proces de marginalizare, acești pensionari se simt totuși mai utili ca înainte de pensionare. Deseori își vizitează rudele, copiii aflați în altă localitate ("o dată pe săptămână"). Sunt persoane cu vârstă biologică destul de redusă, care însă nu prea "stau la povești mai lungi cu vecinii sau prietenii". Timpul lor nu se pierde în consum TV (nu au de altfel preferințe), nu ascultă radioul, dar o dată pe lună mai citesc câte o carte. Cumpărăturile se fac și ele rar, de câteva ori pe lună, iar la biserică merg foarte rar sau deloc. Veniturile lor familiale sunt pe o plajă foarte largă, există totuși aici cel mai consistent grup de persoane cu studii superioare, dar în evaluarea sănătății și a statusului funcțional limitele sunt iarăși foarte depărtate.

Tipul 5 ("Marginalizații")

Sunt pensionari între 60-90 de ani nu prea mulțumiți de starea lor de sănătate și deloc mulțumiți de viața lor din prezent care percep pensionarea ca o perioadă cu mai multe griji decât înainte. Se uită rar la televizor, nu discută politică aproape deloc, iar cumpărături nu prea fac. În schimb merg des la biserică. Copii și rudele care stau în aceeași localitate sunt vizitați săptămânal, de câteva ori pe lună dacă este posibil pentru cei care stau în altă localitate. Foarte rar stau la "povești cu vecinii sau prietenii".

Tipul 6 ("Fragilii")

Pensionarii din această categorie sunt persoane în vârstă, mai probabil din mediul rural, cu puține resurse de venit și educație care apreciază că taxele pentru pensie plătite de cei care muncesc sunt prea mici și spun despre bătrâni că nu sunt prețuiți de societate, fiind mai curând o povară pentru copii lor. Au un acut sentiment de devalorizare socială și personală (se simt "inutili") și au mai multe greutăți decât înainte de pensionare în relațiile cu copiii, cu nepoții, cu rudele și de asemenea în vizitarea acestora. Nu se uită la televizor aproape deloc (au și dificultăți în a înțelege sau citi scrisul), dar în schimb merg des la biserică. Raportează dificultăți fiziologice (în a vedea, a vorbi, a auzi) și motrice (în a se plimba, a se îmbrăca, a mânca, a se deplasa prin locuință). Nu sunt mulțumiți de sănătatea lor, nici de viața lor din prezent și nu văd vreo îmbunătățire în viitorul apropiat.

3. Spre un model explicativ al îmbătrânirii și stratificării sociale la pensionari

Analizele anterioare ne-au arătat complexitatea factorilor care intervin în comportamentele, practicile, imaginarul și satisfacțiile de parcurs ale pensionarilor. Explicațiile și înțelegerea procesului de îmbătrânire este astfel posibilă și prin anchete transversale. O teorie coerentă a procesului de îmbătrânire prin care trec pensionarii ar fi greu de realizat însă fără a face apel și la investigația calitativă. Totuși cu instrumentele statisticii și a tehnicilor de calcul putem realiza și evalua o teorie a îmbătrânirii și stratificării sociale a pensionarilor, de fapt o teorie a influenței combinate a stratificării și îmbătrânirii asupra percepției pensionării, a "bătrânilor", a clasei sociale și a satisfacției. Ca dimensiuni ale îmbătrânirii am luat alături de vârstă ale cărei probleme explicative ne-au devenit destul de vizibile pe parcursul acestei lucrări, vârsta funcțională (înțeleasă și operaționalizată însă, a se vedea și anexele, în termeni relativi) și vârsta "medicală" (un concept introdus de noi și care pleacă de la necesitatea construcției unui indicator obiectiv al stării de sănătate). Modelul este construit cu programul Lisrel 8.53 și face posibilă prin inspectarea coeficienților path înțelegerea modului de acțiune combinat al "îmbătrânirii" și "stratificării". Denumirea variabilelor din model a ținut cont și de constrângerile impuse de program, dar și de nevoia simplificării, pentru a câștiga în claritate.

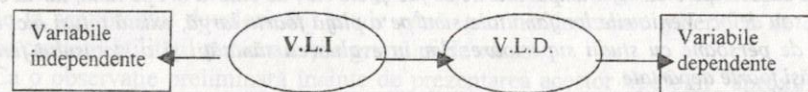
Modelul este realizat cu variabile latente. Explicații detaliate a modelelor path cu variabile latente ca și asupra interpretării datelor *Prelis* se pot găsi la Joreskog și Sorbom (1993), iar numeroase exemple se găsesc în Dumitru Sandu (1996, 1999).

Modelul este organizat pe 4 categorii de variabile:

- variabile independente indicatori
- variabile independente latente
- variabile latente dependente
- variabile dependente

Variabilele independente indicatori sunt cele care participă în calitate de indicatori la definirea variabilele latente independente. Variabilele latente independente determină variații ale variabilelor latente dependente, iar acestea explică la rândul-le, variațiile variabilelor dependente.

Sintetic *designul unui model Lisrel* este următorul:

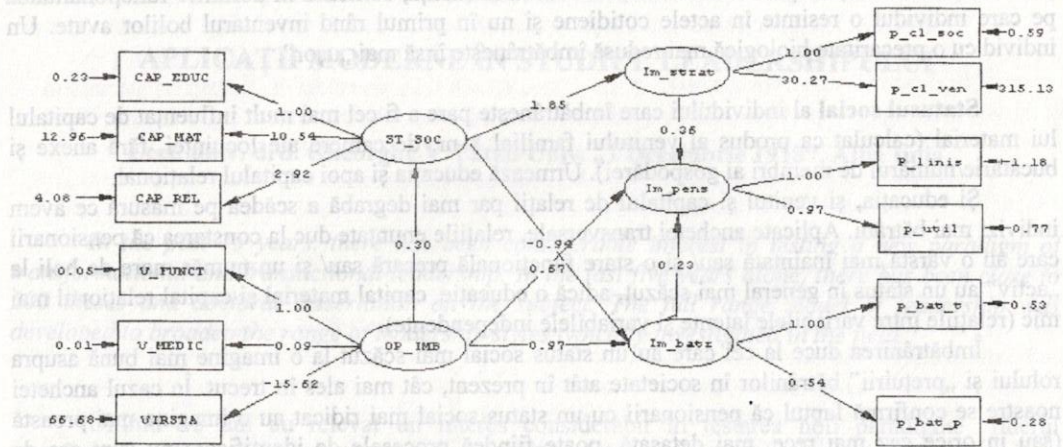
Cercetătorul trebuie să propună pe baza unor analize sistematice regresive sau progresive relațiile adecvate dintre variabile și să susțină teoretic modelul propus.

Notă: Joreskog și Sorbom recomandă pentru o inspectare rapidă a erorilor așteptate în populație examinarea indicatorului de discrepanță prin grade de libertate RMSEA ((pg. 129- 131) și citând pe Browne & Cudeck (1993) sugerează că valori mai mici de 0,05 indică o potrivire foarte bună (sunt de așteptat aceleași valori și în populație), iar valorile cuprinse între 0,05 și 0,08 reprezintă o încadrare rezonabilă a erorilor de aproximare în populație (pg.124).

În cazul nostru RMSEA are valoarea 0,050. Faptul că intervalul de confidență este (0.0 ; 0.080) crește gradul de validitate a modelului. Astfel și *P-Value for Test of Close Fit (RMSEA < 0.05)* are valoarea **0.48**, ceea ce semnifică o probabilitate de încadrare ridicată.

Configurația modelului nu diferă semnificativ de cea a datelor (diferența dintre matricea de corelații observate și cea construită în baza modelului fiind nesemnificativă cu $p = 0,02$ (ilustrări ale unor astfel de măsuri se găsesc și în D.Sandu, 1999, p. 53, 81, 82, 90, 109, 119, 127, 201). Indicele de concordanță este și el potrivit: GFI = 0,91.

Chi-Square=60.92, df=45, P-value=0.05684, RMSEA=0.050

Model path cu coeficienți nestandardizați

Interpretarea modelului

Vom începe cu câteva observații generale asupra utilității și limitelor unui astfel de model:

1. Modelul mai sus este transferabil în cercetările longitudinale, prin posibilitatea de a compara la două momente diferite de timp același mod de construcție conceptuală pe aceeași populație.
2. Modelul devine cu atât mai solid, cu cât semnificația variabilelor independente și dependente este mai clară.
3. De asemenea o scală mai puternică (de rapoarte sau interval) conferă o mai mare siguranță interpretărilor și scade posibilitatea unor artefacte statistice.
4. Un număr foarte mare de variabile scade posibilitatea unor interpretări, iar un număr mic sărăcește explicația.

Modelul path al îmbătrânirii și stratificării sociale este totuși un model confirmatoriu deoarece nu poate produce o teorie în afara datelor introduse, dar permite o mare libertate în a schimba sensul și relațiile dintre variabile, a introducerii unor noi variabile și a eliminării altora în funcție de consistența teoretică și de coeficienții de adecvare obținuți. Nu există prin urmare modele bune sau rele, ci modele interpretabile sau neinterpretabile.

Variabila OP_IMB are semnificația „opusul îmbătrânirii” și a fost folosită ca atare pentru a obține o bună adecvare între date și model.

Variabila ST_SOC are semnificația „stratul social”, dar în același timp poate să reprezinte concepte ca „status social” dacă folosim modelul pentru explicații individualiste sau ca „stratificare socială” dacă ne preocupă aspectele macrosociale.

În continuare vom formula doar câteva posibile interpretări ale modelului, cu sublinierea caracterului lor deschis și în același timp amendabil.

Pensionarea este starea socială care se suprapune începând cu o anumită vârstă cu bătrânețea. La nivelul pensionarului care îmbătrânește „vârsta cronologică” (VIRSTA în model) este factorul care delimitează cel mai bine procesul în sine (în modelul path cu coeficienți nestandardizați vârsta are un coeficient semnificativ diferit de zero). Însă pe ansamblul factorilor care pot compune o stare de îmbătrânire la un moment dat cea mai mare importanță o are „vârsta

funcțională" (V_MEDIC). Urmează „vârsta cronologică” a cărei influență este cum trebuie să fie, adică de sens contrar celorlalte două vârste. „Vârsta medicală” indicată de bolile avute, spitalizările și automedicamentațiile pare a avea cea mai redusă influență, contează în definitiv funcționalitatea pe care individul o resimte în actele cotidiene și nu în primul rând inventarul bolilor avute. Un individ cu o precaritate biologică mai redusă îmbătrânește însă mai „ușor”.

Statusul social al individului care îmbătrânește pare a fi cel mai mult influențat de capitalul lui material (calculat ca produs al venitului familial * nr. de camere ale locuinței, fără anexe și bucătărie/numărul de membri ai gospodăriei). Urmează educația și apoi capitalul relațional.

Și educația, și venitul și capitalul de relații par mai degrabă a scădea pe măsură ce avem indivizi mai bătrâni. Aplicare anchetei transversale, relațiile enunțate duc la constatarea că pensionarii care au o vârstă mai înaintată sau/ și o stare funcțională precară sau/ și un număr mare de boli la „activ” au un status în general mai scăzut, adică o educație, capital material și capital relațional mai mic (relațiile între variabilele latente și variabilele independente).

Îmbătrânirea duce la cei care au un status social mai scăzut la o imagine mai bună asupra rolului și „prețuirii” bătrânilor în societate atât în prezent, cât mai ales în trecut. În cazul anchetei noastre se confirmă faptul că pensionarii cu un status social mai ridicat au o imagine mai proastă (sau în orice caz mai rece, mai detașată, poate fiindcă procesele de identificare nu sunt așa de puternice, au resurse să se distanțeze de rolul de bătrân) asupra rolului bătrânilor în societate și înclină (cel puțin declarativ) în a spune că atât în trecut, cât și în prezent bătrânii nu sunt de neprețuit, putând fi o povară pentru copiii lor.

Avansarea în sine în vârstă și creșterea dificultăților în viața cotidiană (a te înțelege cu copiii, a realiza micile acte ale vieții cotidiene) duce la o identificare mai puternică cu rolul de bătrân, în așa fel încât „bătrânii devin mai bine văzuți”. Se pare conform datelor din model (setul de relații structurale) că la pensionarii noștri se regăsește o imagine mai pozitivă cu cât sunt mai în vârstă. Socialitatea și conștiința unui status social respectabil le scad însă din identificarea de bătrâni din cursul îmbătrânirii. Setul de relații structurale și faptul că efectele de îmbătrânire și cele de status social aproape se compensează sunt o consecință a „normalității” populației noastre: ei sunt pensionari, fie și foarte bătrâni care nu au o „vârstă” a dependenței” clară și o identificare puternică cu rolul de bătrân. Indivizii „normali” nu realizează în fapt o identificare cu rolul de „bătrân” în cursul îmbătrânirii. Ei nu vorbesc de bătrânețe și bătrâni decât foarte rar (anticipăm acum rezultatele de la monografiile cotidiene) și doar atunci când componentele V_FUNCT și V_MEDIC se accentuează, ating cote foarte ridicate.

Imaginea asupra pensionării („pensionarea ca perioadă de liniște”) este de fapt chintesența acestor procese de influențe. Aflată sub impactul imaginii asupra statusului social și a imaginii asupra bătrânilor, imaginea pensionării, influențată mai mult de ultima, nu produce așa cum ne așteptăm la pensionarii foarte bătrâni o clarificare a imaginarului în această privință. Cei mai în vârstă nu au o viziune mai idilică asupra pensionării decât dacă sunt „puternic îmbătrâniți” și statusul lor social este *suficient* de degradat.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Caradec, V. (2001), *Sociologie de la vieillesse et du vieillissement*, Paris, Nathan
2. DIRECȚIA GENERALĂ DE STATISTICĂ REGIONALĂ ALBA (2001), *Date economice și sociale*
3. Joreskog, K.; Sorbom, D. (1993), *Structural Equation Modeling with SIMPLIS Command Language*, Scientific Software, London
4. Marina, L. (2002), *Stratificare socială la vârsta a treia*, în *Annales Apulensis Universitas*, seria Sociologie, Alba Iulia
5. Sandu, D. (1999), *Spațiul social al tranziției*, Iași, Polirom